

Ю. В. Безсмертний, Г. В. Онищенко

Бердичів

БЕРДИЧІВ – місто обласного підпорядкування [Житомирської області](#), райцентр. Знаходиться на березі р. Гнилоп'ять (бас. Дніпра), за 44 км на Пд. від обл. центру. Площа 35,33 км². Насел. 87575 осіб (2001, складає 95,6 % до 1989), з них 70,1 % – українці, 13 % – росіяни, 6,6 % – поляки, мешкають також білоруси, євреї та ін. Залізнична ст. Тер. Б. була заселена ще в 2 тис. до н. е. Тут виявлено поселення періоду бронзи та залишки 2-х поселень черняхів. культури. Перші відомості про Б. датуються 1320. У 90-х рр. 16 ст. розпочато будівництво кам'яного замку; 1630 він був подаров. Ордену босих кармелітів, які 1642 збудували костел св. Марії (нині монастир Босих Кармелітів, де знаходиться Чудотворна ікона Матері Божої Бердичівської, освячена і коронована Папою Римським). Під час нар.-визв. війни 1648–54 Б. здобули козац. загони М. Кривоноса. Неодноразово місто відвідував Б. Хмельницький. 18 ст. – час становлення Б. як значного культур. і торг. центру. Бердичів. замок стає одним із найукріпленіших у Сх. Європі. Від 1758 починає діяти кармеліт. друкарня, видання якої поширюються у Європі. Особливу популярність здобули гравюри Т. Раковецького і т. зв. «Бердичівські календарі». Відомою була й монастир. б-ка, 1841 її було вивезено до Університету св. Володимира у Києві (всього – 2041 назва видань 16–17 ст.). Нині вона зберігається у НБУВ під назвою «Бердичівська колекція». Після 2-го поділу Польщі Б. відійшов до Рос. імперії. До 1844 був у складі Волин. губ., а потім – Київської. 1845 отримав статус міста. У 19 ст. Б. славився ярмарками, які мали міжнар. значення. У 18 ст. в Б. була одна з найбільших у Сх. Європі євр. общин. Його називали «Єрусалимом Волині». Знаменитий цадик Леві-Іцхак, герой числен. хасидських легенд, був рабином у Б. наприкінці 18 – на поч. 19 ст. і ввійшов у історію під іменем Бердичівського. З Б. походить рід Рубінштейнів, видат. представниками якого були ли брати Антон Григорович (засн. Імператор. рос. муз. товариства у С.-Петербурзі та С.-Петербур. консерваторії) і Микола Григорович (засн. Моск. консерваторії). Б. був твердинею хасидизму, що протистояв асиміляції. Наприкінці 19 ст. євреї склали 80 % насел. Б. На поч. 20 ст. тут розгортає діяльність Бунд, який 1917–19 очолював міське самоврядування. 1919–21 у Б. чинили євр. погроми отаманівці та денікінці. Після зняття межі осілости число євреїв у Б. зменшилось. Видатний рос. письменник В. Гроссман, який народився у Б., згадував: «Єврейське населення жило дружно з російським, українським і польським населенням міст і навколишніх сіл. За весь час існування міста в ньому не було ніяких

національних ексцесів». У березні 1919 у Б. проходили бої Січових стрільців із більшов. військами. 1923–30, від 1939 – райцентр. Від 1937 – місто обл. підпорядкування. Під час 2-ї світової війни страчено 38 536 мирних жителів, переважно євреїв, 11 500 осіб вивезено на примусові роботи до Німеччини. 4623 уродженці Б. загинули на фронтах. Нині у Б. функціонують 26 пром. підприємств, найбільші з яких – ВАТ: [«Бердичівський машинобудівний завод “Прогрес”»](#), [«Бердичівський завод транспортного машинобудування»](#), [«Беверс»](#) (верстатобудування), «Бердичів. ф-ка одягу», ЗАТ: «Бердичівхолд» (виробництво молоч. продуктів), «Бердичівмеблі», [Бердичівський пивоварний завод](#), 5 буд. організацій, 5 підприємств автомоб. транспорту, 2 підприємства зв'язку. У Б. працюють також понад 500 малих підприємств різних форм власності. У місті – 15 заг.-осв. шк., школа-інтернат, політех. коледж, пед. та мед. училища, 4 ПТУ, муз. та художня школи, 11 дошкіл. закладів, 34 б-ки. У Б. розташовані обл. шпиталь для інвалідів 2-ї світової війни, територ. мед. об'єднання з лікарнею та поліклініками (дит., для дорослих, стоматолог.), 2 дит. оздоровчі табори та профілакторій для дорослих, лікув.-діагност. центр, 11 аптек. У Б. діють 4 Будинки культури, кінотеатр, Музей бойової слави 117-ї гвардійської Бердичів. мотострілецької орденна Б. Хмельницького 2-го ступеня дивізії, міський парк культури та відпочинку ім. Т. Шевченка. Спорт. заклади: 2 стадіони, 4 футбол. поля, 11 стрілец. тирів, 21 спорт. зал, ДЮСШ, дит.-юнац. клуб фіз. підготовки, критий плавал. басейн, футбол. клуб «Бердичів», клуб боксу «Юпітер». Є готель, відділ. 13-ти банків. Серед реліг. громад – РКЦ, УГКЦ, Церкви адвентистів сьомого дня, християн віри євангельської, юдейська та ін.

У Б. – 25 архіт. пам'яток. Серед них – Бердичів. істор.-культур. заповідник; костел св. Варвари (1759–81), у якому 14 березня 1850 О. де Бальзак брав шлюб з Е. Ганською; церква св. Трійці (1836), Свято-Микол. собор (поч. 20 ст.), Мавзолей-усипальниця цадика Леві Іцхака. У Б. народилися: поет і композитор Д. Бонковський, композитори В. Белий, В. Томілін, нар. арт. України *П. Міхневич*, музикант В. Горовець, засл. діячі мистецтв України [О. Дарчук](#) і *А. Сонц*, письменник В. Гроссман, заслужений майстер спорту з альпінізму *В. Пастух*, Герої Рад. Союзу [П. Гельман](#) та *К. Томашевський*. 1858–68 у Б. жив класик євр. літ-ри Менделе Мойхер-Сфорім (Ш. Абрамович). Місто неодноразово відвідував євр. письменник Шолом Алейхем.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Бердичівська земля в контексті історії України // Наук. зб. «Велика Волинь: Пр. Житомир. наук.-краєзнав. товариства дослідників Волині». 1999. Т. 19.

Бібліографічний опис:

Бердичів / Ю. В. Безсмертний, Г. В. Онищенко// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-39175>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).